

डॉ.आ.ह.साळुंखे यांच्या दृष्टीने इतिहासाचे महत्त्व

श्री विनोद गंगाधरराव वाघाळकर

मयुर नगर, फेस टू अंबड

ता.अंबड, जि.जालना - 431204

प्रस्तावना :

मानवाच्या ज्ञानकक्षा रूदावण्याचे काम करणाऱ्या सर्व विषयांमध्ये इतिहासाचे स्थान हे खरोखरच मूलाधार स्वरूपाचे आहे या बद्दल शका नाही. कारण हाच एकमेव विषय असा आहे ज्यामध्ये सर्व विषयांच्या उद्गमाची, विकासाची व मूलस्पर्शी अशी माहिती कमी अधिक प्रमाणात दिलेली असते. या विषयांतूनच मानवाला आपला पूर्वकाळ पुनश्च स्मृतिपटलावर उभा करण्यास मदत होते तथा घडून गेलेल्या असमर्थनीय व समाजविघातक कृतींमधून धडा घेण्याची शिकवणही मिळते. आपला वर्तमान आणि भविष्य सुध्दा सर्वहितैषी अन् सर्वांगसुंदर बनवण्यासाठी दिशादर्शक माहिती देखिल याच विषयातून मानवास वेळोवेळी मिळत असते हे नाकबूल करण्याचे कारण नाही.

संशोधनाची उद्दिष्टे :

1. इतिहास विषयाची व्यापकता, उपयुक्तता व मूल्यात्मक महत्त्व अभ्यासणे.
2. आ.ह.साळुंखे यांच्या दृष्टीने इतिहासाचे महत्त्व अभ्यासणे.

संशोधनाचे गृहितकृत्ये :

1. विज्ञान - तंत्रज्ञानाच्या ज्ञाना बरोबरच इतिहासाचे ज्ञानही मानवी प्रगतीसाठी अत्यावश्यक आहे.
2. इतिहासाच्या अध्ययनातून मानवास वर्तमान व भविष्य या काळातील जगण्यासाठी यथोचित ज्ञान मिळते.
3. इतिहास हा एक मार्गदर्शक विषय आहे. हे सप्रमाण व तार्किकदृष्ट्या आ.ह.साळुंखे दाखवून देतात.

संशोधन पध्दती :

प्रस्तुत शोध निबंधासाठी विश्लेषणात्मक संशोधन पध्दतीचा उपयोग करण्यात आला आहे. तथ्य संकलन करण्याकरीता स्व अनुभव व निरीक्षण तथा आ.ह.साळुंखे यांचे उपलब्ध ग्रंथकार्य इ.साधनांचा आधार घेतलेला आहे.

प्रस्तुत प्रसंगी डॉ.आ.ह.साळुंखे यांच्या दृष्टीने इतिहासाचे कोणते महत्त्व आहे हे जाणून घेणे नक्कीच उपयुक्त ठरणार आहे. ते लिहितात, “आधुनिक काळात विज्ञान - तंत्रज्ञानाचे महत्त्व कोणालाच नाकारता येणार नाही. परंतु विज्ञान-तंत्रज्ञानाच्या बाजूने दुराग्रही बनलेले काही लोक अलीकडे मुलांना इतिहास शिकवण्याची गरज नाही असे म्हणू लागले आहेत. हे मानवी जीवनाचे अत्यंत एकांगी आकलन म्हणावे लागेल. मानवाला आपल्या व्यक्तिमत्त्वाचा केवळ विकास करण्याच्या दृष्टीनेच नव्हे, तर आपल्या अस्तित्वाचे यथोचित आकलन होण्याच्या दृष्टीनेही इतिहासाचे ज्ञान अत्यावश्यक असते. हे ओळखल्यामुळे हल्ली जीवनाच्या सर्व क्षेत्रातून दस्तावेजीकरणाला (Documentation ला) विलक्षण महत्त्व प्राप्त झाले आहे. दस्तावेजीकरण ही इतिहासाची जपणूक असते.”¹ अदमासे प्रत्येक जनसमूहात असे काही लोक असतात जे सदोदितपणे स्वार्थी वा आत्मकेंद्रीत स्वभाव दोषातून सारासारविचार प्रक्रियेला फाटा देऊन आपलेच म्हणणे रेटण्याचा, इतरांवर लादण्याचा प्रयत्न करतात. त्यांना भूत - भविष्य अशा कालप्रभावांची परिणती एखाद्या निर्णयाप्रत येण्यासाठी काय होऊ शकते यावर बुद्धिबळ खर्ची घालणे म्हणजे कालापव्यय अथवा अव्यवहार्य कृत्य वाटते आणि म्हणून असे हे सारासारविचाराला तिलांजली देणारे लोक नेहमीच आपली अत्यंत एककल्ली अभिव्यक्ती कोठेही व कोणत्याही विषयावर देतांना टोकाची वा नकारात्मक विधाने करतात. त्यापैकीच मुलांना इतिहास शिकवण्याची गरज नाही हे एक उत्तम उदाहरण वरती आलेल्या संदर्भात आ.ह.साळुंखे यांनी नोंदवले आहे. हे विधान म्हणजे समाजातील अशा लोकांचे मतप्रतिपादन आहे, जे लोक अदूरदर्शी, असामाजिक व लहरीपणा अशा भावनाविष्काराने ओथंबलेले असतात. हे लोक स्वच्या शोधात विवेकाधिष्ठित जीवन प्रवासाला कोठेही पारखे झालेले असतात. संकुचित ध्येयवादाने बेभान झाल्याने त्यांच्यातील समाजशीलता आणि तारतम्यबुद्धी केव्हाच त्यांना सोडून गेलेली असते. आणि यामुळेच ज्या व्यक्तिमुळे, साधनांमुळे तथा ज्या विषयज्ञानांमुळे आपल्याला परिपूर्ण मनुष्यत्वाच्या दिशेने अजोड मदतच झालेली आहे. त्या सर्वांच्या बाबतीत ऋणनिर्देश करण्याऐवजी त्यांचे असणेच आता कामाचे राहिले नाही,

गरजेचेही राहिले नाही अशी कृतघ्न विधाने ही अदूरदर्शी मंडळी करून जातात परंतु आ.ह.साळुंखे अशा असामाजिक प्रवृत्तीच्या मंडळींना मोठ्या संयमाने व विवेकाच्या, चिकित्सेच्या आधारे सामोरे जातांना इतिहासाला कालबाह्य ठरवू पाहणाऱ्या त्यांच्या मतासही अतिशय समर्थपणे तथा तर्ककुशल पध्दतीने खोडून काढतात.

मानवी जीवनातील आजची देदीप्यमान प्रगती वा विज्ञान - तंत्रज्ञानाच्या साहाय्याने आलेली भौतिक सुख-संपन्नता ही दीर्घकाळ केलेल्या संघर्षाची फलश्रुती आहे. हा संघर्ष भविष्य कालीन मानवी वाटचालींसाठीही सदोदितपणे ऊर्जावान तथा प्रेरणादाई ठरणारा आहे. आजच्या प्रगतीकरीता केलेला हा संघर्ष बाजूला सारून, टाकाऊ आहे असे समजून केवळ तंत्रज्ञानानेच येणारा काळही मानवाला अधिक उंचीवर घेऊन जाणारा आहे असा दूरग्रही विचार संघर्षमय इतिहासावर बोळा फिरविणारा आहे आणि अप्रत्यक्षपणे उज्वल प्रेरणा, स्मृती व आजतागायत मानवाच्या सर्वांगीण चरित्र निर्माणावरही पाणी सोडणारा आहे त्यात संदेह नाही. करीता आ.ह.साळुंखे विज्ञान - तंत्रज्ञानाच्या अत्यंतिक अड्डाहासास अमान्यता प्रदर्शित करतांना संघर्षकारी इतिहासही मानवाच्या विकासासाठी अन् यथोचित आकलनासाठी महत्त्वाचा आहे हे आग्रहीन नोंदवतात.

इतिहासाची गरज केवळ पूर्वस्मृतींना सुरक्षित करण्यासाठी, शब्दांच्या आधारे त्यांना मानवी मनावर ठसव न्यासाठीच असते असे नाही. तर त्याही पुढे त्याची महत्त्व असते हे सांगतांना आ.ह.साळुंखे म्हणतात, “आपण इतिहासाचे अध्ययन - अध्यापन भूतकाळा विषयीच्या केवळ जिज्ञासेतून करित नसून, वर्तमान आणि भविष्य या काळांतील जगण्यासाठी आपल्याला यथोचित आणि जीवनोपयोगी मार्गदर्शन मिळावे, हाही आपला यामागचा महत्त्वाचा उद्देश असतो.”² या भूमिकेतून पुन्हा हे स्पष्ट होते की इतिहास हा विषय मानवी जीवनाला आशेच्या व विकासाच्या दिशेने घेऊन जाणारा एक मार्गदर्शक विषय आहे. कोणत्याही व्यक्तीच्या आणि त्यातही विद्यार्थ्यांच्या वा नवतरूणांच्या आयुष्यात मार्गदर्शनाची किती जरूरी असते हे वेगळे सांगण्याची आवश्यकता नाही. एवढे नक्की की प्रभावी व जीवनोपयोगी मार्गदर्शनाच्या अभावी आजर्घ्यत पुष्कळ लोकांनी आपल्यातील सूप्त क्षमतांना, कला - गुणांना प्रकट करण्याच्या आणि विकसित करण्याच्या प्रयासात अपयशचं मिळविले आहे. एखाद्या नवतरूणात प्रचंड प्रतिभा आहे व त्यास स्वतःला सिध्द करून दाखवण्यासाठी पुरेशा संधीही आहेत. परंतु जर त्यास उचित मार्गदर्शन उपलब्ध नसेल आणि तरीही हा नवतरूण स्वतःतील प्रतिभा अविष्कृत करून काहीतरी समाजाभिमूख काम करेलच असे कोणीही ठामपणे म्हणणार नाही. किंबहुना तो मागे पडेल, हार मानेल वा असफल ठरेल असेच बहुतेक लोक व्यक्त होतील. यामुळे मानवी जीवनात मिळालेल्या संधीचे सोने करणे, यशस्वी होणे हा जर एखाद्या व्यक्तीचा ध्यास असेल तर त्यास सामर्थ्याच्या अथवा प्रतिभेच्या जोडीला मार्गदर्शक व्यक्तीचीही तितकीच जरूरी आहे जितकी संधीची, हे स्वीकारावेच लागेल. नेमके हेच वास्तववादी चित्र आ.ह.साळुंखेही येथे इतिहासाच्या अनुषंगाने स्पष्ट करू इच्छितात. इतिहासाचे मार्गदर्शन केवळ भूतकाळाच्या सीमा - रेषांना स्पर्श करणारे असते व त्यातून वर्तमान आणि भविष्याविषयी काहीही प्रेरणास्वरूप दिशा निर्देशन मिळत नसते हेही वस्तुस्थिती दर्शक म्हणता येणार नाही. सत्याची उकल करून देत असतांना इतिहास हा वर्तमान व भविष्या बद्दलही विचारशक्ती व तर्कशक्ती देण्याचे काम करतो हे सुध्दा आ.ह.साळुंखे काहीसा पुनरुक्तीचा दोष पत्करून सांगतात. वर्तमान आणि भविष्य यांना अधिक चांगला आकार देण्यासाठी, त्यांना अधिक सफल बनविण्यासाठी इतिहासातून मार्गदर्शन मिळतं, यात मुळीच शंका नाही³ येथे मार्गदर्शन मिळतं, असा स्पष्ट निर्देश करतांना आ.ह.साळुंखे यांना सुचक दिशा - निर्देशाची व तार्किक आकलनाची बाजू वाचकांसमोर ठेवायची आहे हे आपल्या नक्कीच ध्यानात येईल.

सारांश :

इतिहास हा विषय गतकाळातील घटनांना ग्रंथबद्ध करून त्यात असे असे घडले किंवा कारणमीमांसा, परिणाम वगैरे नोंदवून ठेवतो. परंतु माणसाने भविष्यात या घटनांमधून बोध घेऊन असे करावे अथवा असे करू नये आदी बाबींचा त्यातून मुद्दाम उल्लेख केलेला नसतो. तर ही विवेकी माणसाची जबाबदारी आहे की, त्याने या ऐतिहासिक घटनांचा अभ्यास करून, स्वतःचा तर्क वापरून कोणता निर्णय घेतल्यास कोणते परिणाम घडू शकतात व कोणता निर्णय न घेतल्यास कोणते परिणाम टळू शकतात हे ठरविण्याची वा निर्णयाप्रत येण्याची आणि याच मार्गाने इतिहास हा माणसास वर्तमान व भविष्य सफल बनविण्यासाठी मार्गदर्शन करत असतो हे आ.ह.साळुंखे यांना सांगायचे आहे हे स्पष्ट आहे. त्यांची ही भूमिका इतिहासाच्या अव्यक्त परंतु अंतस्थ असणाऱ्या दूर्लक्ष क्षमतांना सुचक स्वरूपात वाचकांच्या विचाराधिन ठेवून तर्कप्रवण करणारी आहे हे देखिल चिकित्सेअंती कोणासही लक्षात येईल.

तात्पर्य, इतिहास या विषयाचे महत्त्व आ.ह.साळुंखे यांच्या दृष्टीने निश्चितच त्रिविध काळांना व्यापणारे व मानवास सर्वांगणे प्रभावित करणारे आहे हे खालील काही निष्कर्षांच्या आधारे दिसून येईल.

निष्कर्ष :

1. मानवाला आपल्या व्यक्तित्वाच्या विकासाच्या दृष्टीने इतिहास उपयोगाचा आहे.
2. इतिहासाचे ज्ञान मानवाला त्याच्या अस्तित्वाचे यथोचित आकलन होण्यासाठी अत्यावश्यक आहे.
3. भूतकाळाविषयीची जिज्ञासा तृप्त करण्यासाठी इतिहासाचे अध्ययन गरजेचे आहे.
4. मानवाला वर्तमान व भविष्य या काळातील जगण्यासाठी इतिहासाचे ज्ञान उपयुक्त आहे.
5. इतिहासातून मानवास जीवनोपयोगी मार्गदर्शनही मिळते.
6. वर्तमान आणि भविष्य यांना अधिकसफल बनविण्यासाठी इतिहास हा मानवास पथदर्शक आहे.

अशा पध्दतीने इतिहास हा विषय आ.ह.साळुंखे यांच्या दृष्टीने नक्कीच समाजोपयोगी व पर्यायाने राष्ट्र उन्नतीस अतिशय महत्त्वाचा आहे, हे वरील मांडणीतून ध्यानात येईल.

संदर्भग्रंथ सूची

1. डॉ.आ.ह.साळुंखे -हृदयातून हृदयांकडे.....लोकायत प्रकाशन, प्रकाशक - श्री.राकेश आ.साळुंखे B.E. लोकायत, 13 यशवंतनगर, गेंडामाळ, सातारा - 415002, प्रथमावृत्ती जून - 2013 प्र.क्र. 07
2. डॉ.आ.ह.साळुंखे- हृदयातून हृदयांकडे....प्र.क्र. 17 उपरोक्त
3. डॉ.आ.ह.साळुंखे - अंधाराचे बुरूज ढासळतील ! लोकायत प्रकाशन, प्रकाशक श्री.राकेश आं.साळुंखे लोकायत, 13 यशवंतनगर, गेंडामाळ, सातारा - 415002, प्रथमावृत्ती - जून 2008, प्र.क्र. 16

